

Dossieronderzoek naar verblijfsrecht mensenhandel voor kwetsbaarste slachtoffers¹

Verkenning van het schrijnend pad

Sinds 2010 komen de meest kwetsbare slachtoffers van mensenhandel onder bepaalde voorwaarden in aanmerking voor een (tijdelijke) verblijfsvergunning zonder dat zij mee hoeven te werken aan de opsporing van de mensenhandelaren. Maar van dit zogeheten 'schrijnend pad' wordt slechts weinig gebruik gemaakt. Frank Noteboom en Corinne Dettmeijer-Vermeulen laten zien hoe dit pad beter kan worden benut.

Mensenhandel vormt een grove schending van mensenrechten. Mensenhandel neemt datgene af, wat de mens tot mens maakt: de vrije wil. Mensenhandelaren reduceren hun slachtoffers tot instrument met het doel zichzelf te verrijken. De gevolgen zijn stuitend. Waar de mensenhandelaren grof geld verdienen, blijven de slachtoffers vaak radeloos en getraumatiseerd achter; ontgaan van hun eigen wil.

Een deel van deze slachtoffers dat in Nederland aangetroffen wordt, komt uit West-Afrika, Midden- en Oost Europa en Azië en beschikt niet over een verblijfsrecht. Het niet hebben van een verblijfsrecht bemoeilijkt voor deze groep slachtoffers de toegang tot opvang en hulpverlening en de opsporing en vervolging van mensenhandelaren.

Toen dit in de jaren '80 werd geconstateerd is besloten om een specifieke verblijfsregeling voor slachtoffers van mensenhandel te introduceren in Nederland. Deze verblijfsregeling is in 1988 in werking getreden. Sindsdien komen (mogelijke) slachtoffers van mensenhandel in aanmerking voor legaal verblijf in Nederland. Door de jaren heen is deze regeling steeds verder uitgebreid met nieuwe verworvenheden voor de bescherming van slachtoffers van mensenhandel.² De laatste grote aanpassing in beleid dateert van 19 december 2010 toen de discretionaire bevoegdheid³ is gecodificeerd met het doel de bescherming van de meest kwetsbare groep slachtoffers uit te breiden: voor de groep die geen aangifte kan of wil doen vanwege medische of psychische beperkingen of vanwege ernstige dreiging. Sindsdien zijn de slachtoffers die geen aangifte kunnen of willen doen en voldoen aan de gestelde voorwaarden vrijgesteld van het medewerkingsvereiste.⁴ De codificatie heeft ook tot gevolg dat er bezwaar en beroepsmogelijkheden openstaan tegen het besluit van de IND.

In dit artikel wordt naar het nieuwe beleid verwezen met de term 'het schrijnend pad' en naar de gangbare verblijfsregeling mensenhandel met het 'standaard pad'. De keuze om van 'paden'

te spreken, is illustratief voor het 'traject' dat het slachtoffer vreemdelingrechtelijk aflegt.⁵

In totaal heeft de IND in de jaren 2010, 2011 en 2012 respectievelijk 350, 417 en 400 keer een tijdelijk verblijfsrecht⁶ in lijn met het standaard én schrijnend pad verleend.⁷ Maar uit een nadere bestudering van de cijfers blijkt dat van de 1.167 keer dat het tijdelijk verblijfsrecht is verleend, dit minder dan tien keer is verleend op basis van het schrijnend pad.⁸ Onbekendheid bij de advocatuur, de politie en de hulpverlening met de procedure en met de uitvoering in de praktijk lijken hiervoor de voornaamste redenen.^{9,10}

Het doel van dit artikel is bekendheid te creëren met het schrijnend pad en hoe dit pad beter benut kan worden.

Eerst wordt een beschrijving van het schrijnend pad gegeven. Daarna worden de bevindingen gedeeld die voortkomen uit een analyse van de dossiers van de IND van 2010 tot en met 2013 waarin het slachtoffer een verblijfsrecht heeft aangevraagd in lijn met deze regeling.

Tot slot wordt een aantal punten aangestipt met het doel de bescherming van slachtoffers van mensenhandel én de opsporing van mensenhandelaren te verbeteren.¹¹

1 Dit artikel is ook voorgelegd aan de IND ter verificatie of informatie herleidbaar zou kunnen zijn tot personen. De immigratie en naturalisatiedienst (IND) heeft haar toestemming gegeven voor publicatie aan de Nationaal rapporteur op [18 april 2015].

2 Zie voor een overzicht hiervan C.E. Dettmeijer, *Achtste Rapportage*, Den Haag: BNRM 2010, p. 51 ev.

3 Art. 3.4, lid 3 Vb. 2000.

4 Zie ook *Kamerstukken II* 2007-08, 19637, nr. 1174.

5 Dit is in overeenstemming met het Nationaal verwijzingsmechanisme, waarin het traject van het slachtoffer mensenhandel centraal staat en een 'spoorboekje' wordt gecreëerd waarin de verantwoordelijkheden van instanties en organisaties die in aanraking komen met mogelijke slachtoffers staan beschreven.. Zie hierover C.E. Dettmeijer, *Negende Rapportage*, Den Haag: BNRM 2013, p. 129 ev. en *Kamerstukken II* 2013-2014, 28638, nr. 122. Een andere aanleiding om voor deze term te kiezen komt vanuit Italië, waar ook wordt gesproken over 'paden', te weten het 'juridische' en 'sociale' pad (zie ook D. Lettinga, S.A.C. Keulemans & M. Smit, *Verblijfsregeling voor slachtoffers van mensenhandel en oneigenlijk gebruik: een verkennende studie in het Verenigd Koninkrijk, Italië en België*, WODC: Cahier 2013).

6 Na de inwerkingtreding van wet Modern Migratiebeleid op 1 juni 2013 is de officiële term 'tijdelijk humanitair' in plaats van tijdelijk verblijf. Inhoudelijk is er voor de verblijfsregeling mensenhandel verder weinig veranderd met de inwerkingtreding van de Wet Modern. In dit artikel is ervoor gekozen om te spreken van tijdelijk verblijf, omdat het grootste gedeelte van de onderzoeksperiode vóór de inwerkingtreding van de Wet Modern Migratiebeleid ligt.

7 C.E. Dettmeijer, *Mensenhandel: in en uit beeld I*, Den Haag BNRM 2012, p. 110 ev.

8 Zie ook C.E. Dettmeijer, *Mensenhandel: in en uit beeld I*, Den Haag BNRM 2012, pp. 84 – 85.

9 Dit blijkt uit gesprekken die de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (Nationaal Rapporteur) heeft gevoerd met de hulpverlening, politie en de advocatuur.

10 Zie ook *Kamerstukken II* 2013–14, 28638, nr. 121, p. 5.

11 Deze punten kunnen worden meegenomen door de Staatsecretaris van Veiligheid en Justitie in de doorlichting van de verblijfsregeling mensenhandel, zoals

1. Twee 'paden'

Het schrijnend pad verschilt op belangrijke punten van het standaard pad. Hieronder worden beide paden kort beschreven, de meest voorname verschillen uiteengezet en de meerwaarde van het schrijnend pad geïllustreerd aan de hand van een voorbeeld uit de praktijk.

1.1 Standaard pad

De verblijfsregeling mensenhandel is in 1988 in werking getreden. In de eerste jaren was de verblijfsregeling mensenhandel sterk geënt op de gedachte dat de mogelijke slachtoffers (slachtoffers^M)¹² die niet beschikken over een verblijfsrecht in Nederland ter beschikking moeten kunnen blijven staan aan de opsporingsdiensten met het doel de vervolging van mensenhandelaren te vergemakkelijken.¹³

Het slachtoffer^M kan daarna een voortgezet verblijf²⁰ aanvragen als hij voldoet aan één van de volgende drie voorwaarden²¹; (i) de strafzaak heeft uiteindelijk geleid tot een onherroepelijke veroordeling²²; (ii) de strafzaak heeft uiteindelijk niet geleid tot een veroordeling, maar het slachtoffer verblijft op het moment van de rechterlijke uitspraak al drie jaar of langer op basis van het tijdelijk verblijfsrecht mensenhandel in Nederland; (iii) de strafzaak loopt nog en het slachtoffer verblijft op basis van de verblijfsregeling mensenhandel drie jaar in Nederland.²³

Wanneer het slachtoffer^M niet voldoet aan één van deze voorwaarden kan hij op basis van humanitaire gronden een aanvraag indienen.²⁴

1.2 Schrijnend pad

Onder voorwaarden komt een slachtoffer die geen aangifte kan of wil doen in aanmerking voor een (tijdelijke) verblijfsvergunning²⁵

Door onbekendheid wordt het schrijnend pad weinig gebruikt.

Kort na de inwerkingtreding van de verblijfsregeling mensenhandel is bepaald dat het slachtoffer^M ook recht heeft op een periode van maximaal drie maanden om te overdenken of hij¹⁴ aangifte wil doen of op andere wijze wil meewerken.¹⁵ Deze bedenktijd biedt het slachtoffer^M de tijd te herstellen en zich aan de invloed van de mensenhandelaren te onttrekken. Verder kan hij deze periode gebruiken om een geïnformeerd en weloverwogen besluit te nemen over het al dan niet meewerken aan de opsporing en vervolging van zijn mensenhandelaren.

Na de bedenktijd kan het slachtoffer^M er voor kiezen aangifte te doen of op andere wijze medewerking te verlenen aan het opsporings- of vervolgingsonderzoek.¹⁶ Dit geldt ambtshalve als aanvraag voor het tijdelijk verblijfsrecht mensenhandel.¹⁷ De tijdelijke verblijfsvergunning wordt verleend voor één jaar¹⁸ en kan twee keer verlengd worden met één jaar.¹⁹

zonder mee te werken aan het opsporingsonderzoek.²⁶ In deze gevallen moet een slachtofferverklaring van de politie worden overlegd aan de IND. Deze verklaring moet ofwel vergezeld gaan van een verklaring van een bevoegd arts dat de geconstateerde medische of psychische problematiek van het slachtoffer in de weg staat aan medewerking, ofwel van een verklaring van de politie dat van het slachtoffer vanwege ernstige dreiging geen medewerking kan worden verlangd.²⁷

De IND kan onder deze voorwaarden een tijdelijke verblijfsvergunning verlenen voor één jaar. Deze kan niet worden verlengd. Het slachtoffer^M kan na dit jaar een aanvraag indienen voor voortgezet verblijf.²⁸ De IND verleent deze verblijfsvergunning voor bepaalde tijd²⁹ als het slachtoffer^M aantoont dat de dreiging op grond waarvan de verblijfsvergunning is verleend voortduurt, waardoor het slachtoffer^M geen medewerking kan verlenen aan het opsporingsonderzoek; of uit recente medische informatie blijkt dat medische en/of psychische problematiek het

aangekondigd in zijn brief aan de Tweede Kamer van 23 juni 2014 (*Kamerstukken II* 2013-14, 28638, nr. 121).

12 In de tweede cijfermatige rapportage van de Nationaal rapporteur mensenhandel en seksueel geweld tegen kinderen is voor het eerst consequent slachtoffer^M worden geschreven, om duidelijk te maken dat het over *mogelijke* slachtoffers gaat. Op deze wijze wordt voorkomen dat gesproken wordt over slachtoffers, waar mogelijke slachtoffers worden bedoeld. De cijfermatige rapportage 'In en uit beeld II' is gepubliceerd op 13 mei 2014 (<http://www.nationaalrapporteur.nl/publicaties/mensenhandel-in-en-uit-beeld-II/>, geraadpleegd op 18 februari 2015).

13 *Kamerstukken II* 1988-89, 20800, nr. 76.

14 Hoewel slachtoffers mensenhandel zowel mannelijk als vrouwelijk zijn, is in dit artikel ervoor gekozen om mannelijke verwijswaarden te gebruiken.

15 Wijers, M., 'Vrouwenhandel en de overheid; de oplossingsstrategieën kritisch bezien', *Justitiële Verkenningen*, 22, (januari-februari): 8-25, 1996.

16 Een slachtoffer^M kan er ook voor kiezen geen gebruik te maken van de bedenktijd en direct medewerking verlenen aan de opsporing of vervolging.

17 Ook getuige-aangevers kunnen onder voorwaarden in aanmerking komen voor het tijdelijk verblijfsrecht mensenhandel en de daaraan gekoppelde voorzieningen. Zie Hoofdstuk B8, paragraaf 3 Vc. 2000.

18 'De IND trekt de verblijfsvergunning van een slachtoffer van mensenhandel dat aangifte heeft gedaan of anderszins heeft meegewerkt in als geen sprake meer is van een strafrechtelijk opsporings- of vervolgingsonderzoek naar of berechting in feitelijke aanleg van de verdachte van het strafbare feit waarvan aangifte is gedaan of waaraan op andere wijze medewerking is verleend' (Hoofdstuk B8, paragraaf 3.2 Vc. 2000).

19 'De IND verlengt de geldigheidsduur van de verblijfsvergunning van het slachtoffer van mensenhandel alleen als sprake is van een strafrechtelijk opsporings- of vervolgingsonderzoek naar of berechting in feitelijke aanleg van de verdachte van het strafbare feit waarvan aangifte is gedaan of waaraan op andere wijze medewerking is verleend' (Hoofdstuk B8, paragraaf 3.2 Vc. 2000).

20 Na de inwerkingtreding van de wet Modern Migratiebeleid op 1 juni 2013 is de officiële term 'niet-tijdelijk humanitair' in plaats van voortgezet verblijf. Inhoudelijk is er verder weinig veranderd met de inwerkingtreding van de Wet Modern Migratiebeleid als het aankomt op de verblijfsregeling mensenhandel in zijn geheel, dus ook niet voor de aanvraag niet-tijdelijk humanitair/voortgezet verblijf. In dit artikel is ervoor gekozen om te spreken van voortgezet verblijf, omdat het grootste gedeelte van de onderzoeksperiode voor de inwerkingtreding van de Wet Modern Migratiebeleid ligt.

21 Op grond van artikel 3.51, eerste lid, aanhef en onder k, Vb.

22 Een veroordeling op grond van één van de andere in de strafzaak ten laste gelegde misdrijven is voldoende mits mensenhandel een onderdeel vormt van de tenlastelegging.

23 Deze drie voorwaarden zijn neergelegd in Hoofdstuk B9, paragraaf 12 Vc. 2000. De Nationaal Rapporteur heeft aanbevolen het beslismoment niet te leggen bij een veroordeling maar bij de beslissing van het Openbaar Ministerie om te vervolgen (C.E. Dettmeijer, Zevende rapportage, Den Haag: BNRM 2009, aanbeveling 4). Deze aanbeveling is nog niet overgenomen.

24 'De IND betreft in elk geval de volgende factoren bij de beoordeling of van de vreemdeling kan worden gevergd dat hij Nederland verlaat, [te weten] het risico van represailles ten opzichte van de vreemdeling en zijn familie en de mate van bescherming daartegen die de autoriteiten in het land van herkomst bereid en in staat zijn te bieden; risico van vervolging in het land van herkomst, bijvoorbeeld op grond van prostitutie; en de mogelijkheden van sociale en maatschappelijke herintegratie in het land van herkomst (Hoofdstuk B9, paragraaf 12 Vc. 2000).

25 De IND kan een tijdelijk verblijfsrecht verstrekken conform artikel 3.48, eerste lid, onder d, Vb. 2000.

26 Let wel, het maakt voor een aanvraag voor het schrijnend pad geen verschil of er wel of niet een opsporingsonderzoek is gestart.

27 'De medische informatie moet afkomstig zijn van een behandelaar die hetzij in het register van Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg hetzij in het register van het Nederlands Instituut van Psychologen is ingeschreven' (Hoofdstuk B8, paragraaf 3.3 Vc. 2000).

28 Hoofdstuk B8, paragraaf 3.2 Vc. 2000.

29 Conform artikel 3.51, eerste lid, aanhef en onder h, Vb.

slachtoffer³⁰ nog steeds in de weg staat om aangifte te doen.^{30,31} Wanneer er geen sprake is van een ernstige dreiging of psychische dan wel medische beperking, kan hij wel in aanmerking komen voor een verblijfsvergunning regulier voor bepaalde tijd. Dit kan alleen wanneer 'er sprake is van een combinatie van klemmende redenen van humanitaire aard [...]'.³²

1.3 Nieuwe dimensie in bescherming

Het schrijnend pad past tegen de achtergrond van de internationale en Europeesrechtelijke ontwikkelingen sinds de totstandkoming van het VN-protocol tegen mensenhandel in 2000.³³ Het zwaartepunt van de aanpak van mensenhandel is sindsdien meer en meer verschoven van de opsporing en vervolging van mensenhandelaren naar de bescherming van het slachtoffer.³⁴

Het zwaartepunt van de aanpak van mensenhandel is meer en meer verschoven van de opsporing en vervolging van mensenhandelaren naar de bescherming van het slachtoffer.

Meer dan ooit tevoren wordt in recente Europeesrechtelijke en nationale wet- en regelgeving gezocht naar de balans tussen de bescherming van slachtoffers en de opsporing en vervolging van mensenhandelaren. Ter illustratie, waar in 2002 het Europese kaderbesluit *Mensenhandel*³⁵ nog voornamelijk gericht was op de opsporing en vervolging van mensenhandelaren, stond in het mensenhanderverdrag van de Raad van Europa in 2005³⁶ de bescherming van het slachtoffer centraal. In de EU-richtlijn mensenhandel van 2011³⁷ is gekozen voor de synthese van beide.^{38,39} Dit is een belangrijke ontwikkeling, aangezien een succesvolle aanpak van mensenhandel staat of valt bij de balans tussen de bescherming van het slachtoffer en de opsporing en vervolging van mensenhandelaren.

Met het onder voorwaarden loslaten van het medewerkingsvereiste is niet alleen een nieuwe dimensie toegevoegd aan de bescherming van slachtoffers, maar óók aan de opsporing van mensenhandelaren. Een slachtoffer dat binnen de drie maanden

bedenktijd niet in staat is om een gedetailleerde aangifte te doen⁴⁰, zal naar verwachting geen bijdrage kunnen leveren aan de opsporing.⁴¹ Als de aangifte onder deze omstandigheden toch doorgezet wordt, kost dit onnodig capaciteit bij de opsporing. Ook zou dit het opsporingsonderzoek en de vervolging kunnen schaden, omdat bij doorzetting van de aangifte de kans op een inconsistente en incoherente aangifte/verklaring groter wordt. Dit kan leiden tot ongeloofwaardige aangiften hetgeen weer een negatieve invloed kan hebben op de vervolging van mensenhandelaren én op de kans voor het slachtoffer om in aanmerking te komen voor een voortgezet verblijf in lijn met de verblijfsregeling mensenhandel.

Ook biedt het schrijnend pad de ruimte om te onderzoeken of een slachtoffer dat binnen drie maanden geen aangifte kan doen

vanwege psychische beperkingen of ernstige dreiging in een later stadium (na maximaal een jaar) alsnog zijn werkelijke verhaal kan doen.⁴²

Dat jaar kan gebruikt worden om de psychische beperking te verminderen door het aanbieden van psychologische bijstand en bijvoorbeeld door het verlenen van (trauma-) behandeling. Hier is de laatste jaren met name in de categorale opvangcentra voor slachtoffers van mensenhandel ervaring mee opgedaan.

Er is weinig ervaring opgedaan met het verminderen van ernstige dreiging. Dit komt mede doordat over de invulling van het begrip ernstige dreiging nog weinig bekend is. Onbekend is of de term ziet op alleen objectief vast te stellen dreiging of ook op subjectieve dreiging, de dreiging die het slachtoffer ervaart. Tevens is het de vraag of de term dreiging beperkt wordt uitgelegd en opgevat wordt als alleen fysieke dreiging, of ook psychische dreiging omvat. Als het laatste het geval is, zou een voodoo-ritueel dat als zeer dreigend kan worden ervaren ook kunnen leiden tot de vaststelling dat het slachtoffer geen aangifte kan of wil doen.⁴³ Tot slot is het de vraag of ook de dreiging die gericht is op de familie meegenomen wordt in de afweging om te bepalen of het slachtoffer wel of geen aangifte kan doen.⁴⁴ Het is wenselijk dat hier

30 Hoofdstuk B9, paragraaf 12 Vc. 2000.

31 'De IND beschouwt een verklaring van de politie als bewijsmiddel waaruit moet blijken dat van de vreemdeling nog steeds niet verwacht kan worden medewerking te verlenen aan het strafproces, omdat de ernstige bedreigingen in Nederland door de mensenhandelaren voortduren. De IND beschouwt medische informatie als bewijsmiddel waaruit moet blijken dat er nog steeds sprake is van een fysieke of psychische aandoening die aan het verlenen van medewerking aan het strafproces in de weg staat. De medische informatie moet afkomstig zijn van een behandelaar die in het register van Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg of in het register van het Nederlands Instituut van Psychologen is ingeschreven (Hoofdstuk B9, paragraaf 14.2 Vc. 2000).

32 Hoofdstuk B9, paragraaf 10 Vc. 2000.

33 In 2000 is het Protocol inzake de preventie, bestrijding en bestraffing van mensenhandel, in het bijzonder vrouwenhandel en kinderhandel tot stand gekomen (Palermo protocol, New York, 15 november 2000, opgenomen in het Trb. 2001 nr. 69). Zie ook C.E. Dettmeijer, *Eerste rapportage*, Den Haag: BNRM 2002, p. 42 ev.

34 Dit neemt niet weg dat volgens verschillende instanties en organisaties het zwaartepunt nog teveel ligt op de opsporing en vervolging van mensenhandelaren en verder opgeschoven dient te worden richting de bescherming van het slachtoffer.

35 Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad.

36 Verdrag van de Raad van Europa ter bestrijding van mensenhandel (Warschau, 16 mei 2005), Trb. 2006, 99.

37 Richtlijn 2011/36/EU van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad (PbEU 2011, L 101/1).

38 Richtlijn 2011/36/EU van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad (PbEU 2011, L 101/1), considerans 7.

39 Zie ook A. Koopsen, 'Slachtoffers van mensenhandel en de vervlechting met het vreemdelingenrecht (waaronder de B9-regeling)', *Strafblad* 5, afl. 3, p. 188-194, 2013.

40 Uit onderzoek blijkt dat slachtoffers die het minst geneigd zijn om gedetailleerde informatie te geven of überhaupt aangifte te doen slachtoffers betreffen die aan een dusdanige vorm van (psychisch) geweld bloot hebben gestaan waardoor zij niet kunnen of willen verklaren (J. Lindholm, A. Cederborg en C. Alm *Adolescent Girls Exploited in the Sex Trade: Informativeness and Evasiveness in Investigative Interviews*, *Police Practice and Research: An International Journal*, 2014) dan wel nog onder psychische controle van de handelaar staan (J. Srikanthiah (2007) 'Perfect Victims and real Survivors: The Iconic Victim in Domestic Human Trafficking Law', *Boston University Law Review*, Vol. 87:157, pp. 157 – 211, 2007).

41 Hoofdstuk B9, paragraaf 12 Vc. 2000.

42 Mogelijke bezwaren die door de politie worden geuit tegen de 'late aangifte', is dat wanneer te lang wordt gewacht met het opnemen van de aangifte de opsporingsindicaties die het slachtoffer kan geven, 'opgedroogd' kunnen zijn; hetgeen de opsporing van verdachten bemoeilijkt.

43 Zie voor meer informatie over Voodoo als dwangmiddel o.a. F. Noteboom, *Nigeriaanse slachtoffers van mensenhandel: een vergelijking tussen de Nederlandse B9-regeling en het Belgisch statuut mensenhandel*, Masterscriptie criminologie/ strafrecht, Rijksuniversiteit Groningen 2009; R.A. van Dijk, T. Rasing, N. Tellegen & W.M.J. van Binsbergen, *Een schijn van voodoo : culturele achtergronden van de handel in Nigeriaanse meisjes voor de Nederlandse prostitutie : een verkenning*, Arika studiecentrum: Leiden 2003; C.E. Dettmeijer, *Zevende rapportage*, Den Haag: BNRM 2009, pp. 389 ev.; R. Bruin & S. Oukil, 'Slachtoffers mensenhandel voldoende beschermd? Het sepot van aangiften van aangiften van Nigeriaanse slachtoffers'. In *A&MR*, Nr.7, 2014.

44 Een mogelijkheid om de dreiging te verminderen zou zijn om een Europees beschermingsbevel uit te vaardigen, zodat gebieds- en contactverboden opgelegd kunnen worden binnen de Europese Unie om slachtoffers en familieleden te beschermen. Zie hierover de EU-richtlijn 2011/99/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 betreffende het Europees beschermingsbevel).

duidelijkheid over komt, zodat ervaring kan worden opgedaan met welke mogelijkheden er zijn om het slachtoffer te helpen de ernstige dreiging te verminderen zodat het slachtoffer zijn werkelijke verhaal kan vertellen.

1.4 Schrijnend pad geïllustreerd

Niet van alle slachtoffers kan worden verwacht dat ze binnen een afzienbare tijd meewerken aan het opsporingsonderzoek. Een voorbeeld uit de praktijk.

Het is mei 2012. Een vrouw komt overstuur het politiebureau binnen. Nadat zij de deuren en de lamellen sluit, gaat zij op de grond zitten. Ze begint te vertellen hoe ze in Sierra Leone is verleid met valse beloftes van een goed leven in Nederland. Eenmaal in Nederland aangekomen liep het allemaal anders. Ze werd opgesloten in een huis waar ze seks moest hebben met meerdere mannen. Bij degene die haar vasthield werd afgerekend. Zodra ze stopt met vertellen, besluit de politie om direct een intakegesprek te houden. Maar tijdens de intake lijkt er iets te 'knappen' in haar. Al snel gaat het zienderogen slechter. Het intakegesprek wordt noodgedwongen afgebroken en besloten wordt om haar onder te brengen op een geheim opvangadres.

lecteerd op basis van deze handmatig bijgehouden lijst, kan niet uitgesloten worden dat er aanvragen zijn gemist. Voor het dossieronderzoek is ervoor gekozen om alle dossiers tussen 24 december 2010 en 31 december 2013 waarin een aanvraag is ingediend voor een tijdelijke verblijfsvergunning op basis van het schrijnend pad te onderwerpen aan een dossieranalyse. Het aantal dossiers dat voldoet aan dit criterium ligt onder de tien⁴⁷, daarom betreft het ook een verkennende studie.

2.1 Resultaten

Uit de dossieranalyse (N>10) blijkt dat *alle* aanvragen die zijn ingediend voor tijdelijk verblijf conform het schrijnend pad tussen 24 december 2010 en 31 december 2013 ingewilligd zijn door de IND. De slachtoffers die een aanvraag schrijnend pad hebben ingediend zijn zonder uitzondering afkomstig uit de herkomstregio West-Afrika. De mannelijke en vrouwelijke slachtoffers zijn ten tijde van de eerste aanvraag tussen de 18 en 24 jaar en in alle onderzochte dossiers is sprake van seksuele uitbuiting.

Uit de dossiers blijkt dat voorafgaand aan de aanvraag tijdelijk

Alle aanvragen die onder het schrijnend pad tussen december 2010 en december 2013 zijn ingediend, zijn ingewilligd.

Na een dag verklaren medewerkers van deze geheime opvang dat 'betrokkene zeer angstig is en geen moment alleen gelaten wenst te worden.' Medewerkers besluiten om de vrouw op een crisisplek te plaatsen voor psychiatrische patiënten. Op deze plek wordt geprobeerd de vrouw te kalmeren, een diagnose te stellen en haar medicatie in te stellen. Na een paar dagen constateert de behandelend arts van de GGZ-instelling dat 'cliënte nog erg onrustig is, slecht slaapt en zich niet veilig voelt en dat er eerst gewerkt moet worden aan vertrouwen en rust en pas daarna verder gewerkt kan worden aan stabilisering en medicatie-instelling.'

Van deze vrouw kan op korte termijn niet verwacht worden dat zij meewerkt aan het opsporingsonderzoek of aangifte doet. De eis die wél wordt gesteld in het standaard pad om in aanmerking te komen voor verdere verblijfsrechtelijke bescherming na drie maanden. Het doorzetten van een aangifte zou naar verwachting niets opleveren, onnodig capaciteit kosten bij de politie en het slachtoffer (verder) beschadigen.

Dit slachtoffer komt in aanmerking voor het schrijnend pad. Als dat wordt toegekend dan kan het slachtoffer voor een jaar in Nederland verblijven zonder verplicht te zijn om mee te werken aan opsporingsonderzoek of aangifte te doen. Het slachtoffer krijgt zo de bescherming en zorg die zij nodig heeft en na een jaar wordt opnieuw gekeken of het slachtoffer alsnog aangifte kan doen of kan meewerken aan het opsporingsonderzoek.

2. Schrijnend pad onderzocht

Aan de IND is gevraagd om in kaart te brengen in hoeveel zaken over de periode 2010 - 2013 een aanvraag schrijnend pad is ingediend.⁴⁵ De IND heeft over deze periode handmatig het aantal van dit type aanvragen⁴⁶ bijgehouden. Omdat de dossiers zijn gese-

verblijf conform schrijnend pad het merendeel in een eerder stadium een asielaanvraag heeft gedaan. Ook hebben meerdere aanvragers gebruik gemaakt van de bedenktijd alvorens ze een beroep hebben gedaan op het schrijnend pad.

Uit de dossieranalyse ontstaat ook het beeld dat in alle gevallen het de IND was die de politie dan wel het slachtoffer of zijn gemachtigde gewezen heeft op de mogelijkheid om een aanvraag schrijnend pad in te dienen. Dit gebeurde in de meeste gevallen nadat de politie dan wel zijn gemachtigde contact had opgenomen met de IND over een 'schrijnende zaak'.

Bij één slachtoffer is meerdere malen geprobeerd om aangifte op te nemen. Dit bleek keer op keer niet mogelijk vanwege de gevolgen van traumatische ervaringen bij het slachtoffer. Na contact tussen de politie en de IND is besloten om een aanvraag tijdelijk verblijf conform het schrijnend pad in te dienen.

Tot slot is het schrijnend pad in de periode 2010 - 2013 ook enkele malen opengesteld voor slachtoffers die zich bij de Nederlandse autoriteiten hebben gemeld nadat hun mensenhandelaren al waren veroordeeld.

2.2 Bewijsstukken

Om in aanmerking te komen voor een tijdelijk verblijfsrecht op basis van het schrijnend pad, moet het slachtoffer in ieder geval een verklaring van slachtofferschap overleggen. Deze wordt opgemaakt door de politie. De vreemdelingencirculaire bevat

meegenomen in het dossieronderzoek. Echter, niet valt uit te sluiten dat er meer aanvragen schrijnend pad zijn geweest. Reden daarvoor is dat de IND (nog) niet eenduidig en stelselmatig registreert op aanvragen schrijnend pad. De IND is met de gebruikmaking van een nieuw registratiesysteem ook gestart met het registreren van aanvragen schrijnend pad. Hoewel in 2013 dit systeem in werking is getreden, betreft het een overgangsjaar van handmatige naar digitale registratie wat met zich meebrengt dat de digitale registraties onvoldoende betrouwbare gegevens genereren ten behoeve van het dossieronderzoek.

⁴⁷ Aangezien het aantal aanvragen onder de tien ligt, is het staande praktijk van de IND om over aantallen geen uitspraken te doen in verband met mogelijke herleidbaarheid tot casussen.

⁴⁵ Reden om dit aan de IND te vragen, is dat op deze manier is voorkomen dat dossiers worden ingekeken die geen betrekking hebben op het schrijnend pad.

⁴⁶ Binnen de handmatig bijgehouden IND bestanden is gezocht op 'B9/12' en 'beschikking minister'. Deze dossiers zijn allemaal bekeken en de dossiers waar na raadpleging onduidelijk over bestond zijn tevens bekeken door de IND. Zo bleek niet elk dossier een aanvraag schrijnend pad te bevatten. Deze zijn niet

geen vereisten waaraan deze slachtofferverklaring moet voldoen. Momenteel is deze dus vorm vrij.

Zo blijkt bijvoorbeeld uit verschillende dossiers dat een verklaring van slachtofferschap is gegeven over de telefoon door het politiekorps waar het slachtoffer bekend is. Deze verklaring is dan later aangevuld met het proces-verbaal van bevindingen van de politie. Uit het dossieronderzoek komt naar voren dat in geen van de aanvragen stukken zijn aangeleverd waaruit blijkt dat het slachtoffer geen aangifte kan of wil doen, omdat hij ernstig bedreigd wordt. Wel blijkt uit de aangeleverde stukken dat de meeste slachtoffers te getraumatiseerd waren om aangifte te kunnen doen.⁴⁸ Deze bewijsstukken bestonden uit verklaringen van de behandelaars (psychiater, psycholoog en huisartsen) aangevuld met verklaringen van de politie.^{49,50}

In de dossiers van slachtoffers van reeds veroordeelde mensenhandelaren, is door de gemachtigde advocaat contact gezocht met de IND met de verklaring dat de slachtoffers geen aangifte wilden doen en de mensenhandelaren reeds veroordeeld waren. De IND heeft daarop contact opgenomen met het betreffende politiekorps om deze informatie te bevestigen. Dat is uiteindelijk voldoende gebleken als slachtofferverklaring. Wat opvalt is dat deze slachtoffers geen verklaringen van ernstige dreiging hebben overlegd noch verklaringen waaruit blijkt dat ze medisch of psychisch beperkt waren. Hier lijkt de IND het schrijnend pad ruim toegepast te hebben om een oplossing te vinden voor de verblijfsrechtelijke situatie waarin deze slachtoffers verkeerden.⁵¹

Verder kon geen van de slachtoffers bij de aanvraag voor voortgezet verblijf een paspoort overleggen.⁵³ Hoewel dit een grond kan zijn voor afwijzing, heeft dit in geen van de aanvragen daartoe geleid. Het paspoortvereiste is door de IND niet tegengeworpen, omdat de slachtoffers niet verweten kon worden dat ze geen paspoort konden overleggen.⁵⁴

3. Zoeken naar de balans

De verblijfsregeling mensenhandel ontwikkelt zich tot een verblijfsregeling waarin, indien nodig, de bescherming van de meest kwetsbare slachtoffers van mensenhandel kan prevaleren boven de opsporing en vervolging van mensenhandelaren; hoewel goed beschouwd, óók de opsporing hier uiteindelijk baat bij heeft.

Immers, van de meest kwetsbare slachtoffers kan geen bruikbare aangifte worden verwacht.

Daar staat tegenover dat wanneer slachtoffers wel in staat zijn mee te werken aan de opsporing, van hen ook verwacht mag worden dat zij dat ook daadwerkelijk doen, in ieder geval als zij in aanmerking willen komen voor (tijdelijk) verblijfsrecht.⁵⁵ Mensenhandel mag namelijk niet onbestraft blijven en mensenhandelaren moet de mogelijkheid worden ontnomen om nieuwe slachtoffers te maken.

Op dit medewerkingsvereiste wordt niettemin regelmatig kritiek geuit.⁵⁶ GRETA⁵⁷ heeft in haar landenrapport van 2014 Nederland opgeroepen 'de bescherming en zorg voor mogelijke slachtoffers

Van de meest kwetsbare slachtoffers kan geen bruikbare aangifte worden verwacht.

2.3 Voortgezet verblijf schrijnend pad

Uit het dossieronderzoek blijkt in alle gevallen dat waar een tijdelijk verblijfsrecht is verleend ook een aanvraag voortgezet verblijf is ingediend én is toegewezen in lijn met het schrijnend pad.

Opvallend is dat nadat de termijn van het tijdelijk verblijf (één jaar) afliep, de advocaten die de slachtoffers bijstonden zonder uitzondering een aanvraag ingediend hebben om het tijdelijk verblijf te verlengen. Dit is gebruikelijk in het standaard pad, echter niet in het schrijnend pad. In het laatste geval moet direct een aanvraag voortgezet verblijf ingediend worden.⁵² Het was weer de IND die in deze gevallen de betrokkenen op de juiste procedure heeft gewezen. Uit enkele dossiers blijkt dit tot enige vertraging te hebben geleid waardoor het slachtoffer langer in onzekerheid heeft gezeten.

Om in aanmerking te komen voor voortgezet verblijf dient het slachtoffer aan te tonen niet in staat te zijn om aangifte te doen of mee te werken. Uit de dossiers blijkt dat deze aanvraag is onderbouwd door aanvullende informatie van de behandelaars dan wel de politie over de situatie van het slachtoffer.

tot uitgangspunt te nemen en identificatie van slachtoffers niet te koppelen aan opsporings- en vervolgingsonderzoeken'.⁵⁸ Bij deze oproep van GRETA kunnen enkele kanttekeningen worden gezet.⁵⁹

48 Uit het dossieronderzoek blijkt dat er ook slachtoffers waren van wie de mensenhandelaren reeds veroordeeld waren. In overleg tussen de politie en de IND, heeft de IND besloten om het slachtoffer een tijdelijk verblijfsrecht en - na een jaar - een voortgezet verblijfsrecht te verlenen conform het schrijnend pad.

49 Het is niet mogelijk om nader in te gaan op de verklaringen van de behandelaars, omdat in diverse IND-dossiers hun verklaring ontbreekt.

50 In het dossier van de IND is meestal een minuut opgenomen waarin de besluiten inclusief een verwijzing naar stukken staan. Uit diverse dossiers en de daarbij behorende minuut is op te maken dat de beslissers van de IND kennis heeft genomen van de inhoudelijke verklaring van de behandelaar.

51 Hoewel het standaard pad is ingericht op slachtoffers van wie de mensenhandelaren nog niet zijn veroordeeld, zou dit pad ook een optie geweest kunnen zijn ter bescherming van deze slachtoffers.

52 Conform Hoofdstuk B9, paragraaf 10 Vc. 2000 (voorheen Hoofdstuk B16, paragraaf 4.9 Vc. 2000).

53 Op grond van artikel 16, eerste lid, aanhef en onder b, Vw wijst de IND de aanvraag tot het verlenen van een verblijfsvergunning regulier voor bepaalde tijd af als de vreemdeling niet beschikt over een geldig document voor grensoverschrijding (Hoofdstuk B1, paragraaf 4.2 Vc. 2000). Van deze eis zijn mogelijke slachtoffers mensenhandel die een beroep doen op Hoofdstuk B8.3, paragraaf 3.1 Vc. 2000 uitgezonderd.

54 De minister van Veiligheid en Justitie heeft deze mogelijkheid door gebruikmaking van de inherente afwijkingsbevoegdheid (artikel 4.84 Awb).

55 Verklaringen en getuigenissen van slachtoffers en getuige-aangevers zijn in de opsporing en de vervolging van mensenhandel van groot belang gebleken. Het ontbreken van de aangifte zou de opsporing kunnen compliceren; zie bijvoorbeeld E.D.I. Martens, S.E. van den Brink, 'Van signaal tot tenlastelegging?', *Strafblad* 3, afl. 3, p. 195-204, 2013., p. 198; C.E. Dettmeijer, *Negende Rapportage*, Den Haag: BNRM 2013, p. 103.

56 Op 18 juni 2014 verscheen het rapport van GRETA, getiteld: "Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by the Netherlands", beschikbaar op http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Reports/GRETA_2014_10_FGR_NLD_w_cmnts_en.pdf, geraadpleegd op 13 maart 2015. Zie verder ook C. Rijken, J. van Dijk & F. Klerx-van Mierlo, *Mensenhandel: het slachtofferperspectief Een verkennende studie naar behoeften en belangen van slachtoffers mensenhandel in Nederland*, INTERVICT: Tilburg University, 2013; M. Kaandorp & M. Blaak, *Kinderhandel in Nederland: De aanpak van kinderhandel en de bescherming van minderjarige slachtoffers in Nederland*, Voorburg: Unicef Nederland, Defence for Children – ECPAT Nederland, 2013.; Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken, *De mens beschermd en de handel bestreden. Een advies over een evenwichtig beschermingsregime voor slachtoffers van mensenhandel*, Den Haag: ACVZ 2009.; C. Rijken, 'Versterkte bescherming voor slachtoffers van mensenhandel Is aanpassing van de B9 naar aanleiding van Europese regelgeving noodzakelijk?' *JNVr* 2012 – 7, pp. 89 -99, 2012.

57 GRETA is het monitoringsmechanisme bij het Verdrag van de Raad van Europa ter bestrijding van mensenhandel; de groep experts controleert in hoeverre staten het verdrag hebben geïmplementeerd, waar het goed gaat en waar verbeterpunten liggen. Zie voetnoot 55.

58 Dit blijkt met name uit oproepen 9 en 11 van GRETA aan Nederland. Zie voetnoot 55.

59 Zie voor de andere kanttekeningen de uitgebreide reactie van de Nationaal Rapporteur op het rapport GRETA van 2014 inzake Nederland (beschikbaar op www.nationaalrapporteur.nl, geraadpleegd op 13 maart 2014).

Een van deze kanttekeningen is dat in het landenrapport van GRETA, maar ook in andere rapporten waarin kritiek wordt geuit op het medewerkingsvereiste⁶⁰, niet of nauwelijks aandacht is besteed aan de mogelijkheid van het schrijnend pad noch waarom van dit pad zo weinig gebruik wordt gemaakt.

Een verklaring waarom zo weinig gebruik is gemaakt van het schrijnend pad is onbekendheid. De weinige aanvragen die over de periode 2010-2013 zijn gedaan, lijken alle zelfs op aanraden van de IND te zijn gedaan.⁶¹ In één geval gebeurde dit nadat door de politie drie keer is geprobeerd een aangifte op te nemen. Meer bewustwording is daarom nodig onder advocaten, hulpverleners en de politie omtrent het schrijnend pad.

Tot slot zijn er ook mogelijkheden om het schrijnend pad beter toe te spitsen op de bescherming van de meest kwetsbare groep slachtoffers; mogelijkheden waar ook de opsporingsinstanties baat bij hebben.⁶² Hier worden er drie genoemd.

3.1 Multidisciplinaire screening slachtoffers

Tijdens de bedenktijd worden slachtoffers^M niet multidisciplinair gescreend op medische dan wel psychische beperkingen of ernstige dreigingen die in de weg kunnen staan aan het doen van aangifte.^{63,64} Voor de bescherming van met name de slachtoffers die geen aangifte kunnen doen, is een dergelijke screening wel nodig. Verschillende beroepsgroepen moeten hierin een rol spelen om te bepalen of het slachtoffer^M wel of geen aangifte kan doen. Denk hierbij aan artsen, psychologen, psychiaters, antropologen en de politie.

3.2 Slachtofferverklaring

In het schrijnend pad vervult de slachtofferverklaring van de politie een onmisbare rol. Deze slachtofferverklaring is vormvrij en niet formeel ingebed in bestaande structuren van de rechters die werken met slachtoffers van mensenhandel. Het structureel inbedden van de slachtofferverklaring in bestaande processen zou evenwel twee voordelen hebben. Ten eerste wordt zo helder gemaakt wat van de politie wordt verwacht en ten tweede wordt meer bekendheid gegeven aan het bestaan van het schrijnend pad onder rechters.⁶⁵

Bij het inbedden van de slachtofferverklaring kan bijvoorbeeld aangesloten worden bij het standaard pad. Zo zendt de politie in het standaard pad het M55-formulier⁶⁶ ter kennisgeving aan de IND wanneer het slachtoffer^M aangifte heeft gedaan of meewerkt aan het opsporingsonderzoek. Dit formulier geldt als een ambtshalve aanvraag voor een tijdelijk verblijfsrecht. Momenteel kan dit formulier niet gebruikt worden als slachtofferverklaring wanneer de politie van mening is te maken te hebben met een

slachtoffer van mensenhandel dat niet kan of wil verklaren. Het M55-formulier zou zo aangepast kunnen worden dat het formulier ook als slachtofferverklaring kan fungeren in het schrijnend pad.⁶⁷

3.3 Verbinden van de twee paden

Uit het dossieronderzoek komt het beeld naar voren dat het slachtoffer ofwel het schrijnend pad bewandelt ofwel het standaard pad.⁶⁸ Dit is zorgelijk. Want juist wanneer de paden aan elkaar verbonden worden komt dit de bescherming van slachtoffers én de opsporing van mensenhandelaren ten goede.⁶⁹ Concreet betekent dit het volgende.

Het is bekend dat na het verstrijken van de bedenktijd van drie maanden niet van elk slachtoffer verwacht kan worden dat hij aangifte doet. Hier kunnen medische/psychische dan wel ernstige dreiging aan ten grondslag liggen. Voor deze groep slachtoffers is het schrijnend pad gecreëerd. Conform dit pad hebben deze slachtoffers recht op een verblijfsrecht van een jaar zonder dat daar verdere voorwaarden aan zijn verbonden.⁷⁰ Pas na dit jaar wordt opnieuw bekeken of het slachtoffer in staat is om aangifte te doen.

Door het verlenen van deze tijdelijke verblijfsvergunning wordt voor hulpverleners en opsporingsinstanties de ruimte gecreëerd om de slachtoffers te behandelen en de dreiging vanuit de mensenhandelaren te verminderen. Door hierop in te zetten wordt de kans vergroot dat slachtoffers na dat jaar in staat zijn om een bruikbare aangifte te doen. De slachtoffers die besluiten aangifte te doen hebben recht op een tijdelijke verblijfsvergunning op basis van het standaard pad.⁷¹

Door de twee paden op deze manier te verbinden neemt de kans op een succesvolle opsporing van de mensenhandelaren toe en wordt tegelijkertijd de bescherming van de slachtoffers gewaarborgd.

4. Resumé

Niet van elk slachtoffer kan verwacht worden dat hij binnen maximaal drie maanden een bruikbare aangifte doet van mensenhandel. Voor deze groep is in 2010 het schrijnend pad gecreëerd. Zo is naast het standaard pad het schrijnend pad gecodificeerd. Een pad waar sindsdien een handvol slachtoffers gebruik van heeft gemaakt.

Uit dit artikel blijkt dat de bewustwording moet worden vergroot onder de politie, de opvanginstellingen en advocaten over het bestaan van dit schrijnend pad. Bewustwording die zal leiden tot het beter benutten van de aanwezige mogelijkheden. Zowel ter bescherming van slachtoffers, als ter ontlasting van de politiecapaciteit en de verbetering van de opsporing van mensenhandelaren.

60 C. Rijken, J. van Dijk & F. Klerx-van Mierlo, *Mensenhandel: het slachtofferperspectief* Een verkennende studie naar behoeften en belangen van slachtoffers mensenhandel in Nederland, INTERVICT: Tilburg University, 2013; C. Rijken, 'Versterkte bescherming voor slachtoffers van mensenhandel Is aanpassing van de B9 naar aanleiding van Europese regelgeving noodzakelijk?' JNVR 2012 – 7, pp. 89 -99, 2012 ; M. Kaandorp & M. Blaak, *Kinderhandel in Nederland: De aanpak van kinderhandel en de bescherming van minderjarige slachtoffers in Nederland*, Voorburg: Unicef Nederland, Defence for Children – ECPAT Nederland, 2013. .

61 Uit gesprekken met de advocatuur ontstaat het beeld dat na 2013 het aantal aanvragen schrijnend pad licht gestegen is. Echter, een cijfermatige onderbouwing ontbreekt nochtans.

62 'Om beter uitvoering te kunnen geven aan dit beleidskader is het wenselijk om de uitvoerders meer handvatten te bieden.' (*Kamerstukken II* 2013–14 28638, nr. 121, p. 5).

63 Mogelijk is het interessant om te bezien hoe in de asielprocedure wordt omgegaan met asielzoekers om te bepalen of ze voldoende consistent en coherent kunnen verklaren ter bepaling van het afnemen van horen van de IND.

64 In dit verband is het ook interessant om de ontwikkeling van het diagnostisch instrumentarium te volgen onder leiding van Equator Foundation (*Kamerstukken II* 2013–14 28638, nr. 121).

65 Een mogelijk nadeel van het inbedden van de slachtofferverklaring in bestaande processen is dat de slachtofferverklaring vormvast wordt gemaakt met het gevolg dat nooit van deze vorm afgeweken kan worden. Dit moet worden voorkomen. Bijzondere omstandigheden kunnen hier immers toe nopen.

66 Stsc. 1 oktober 2013, nr. 27548.

67 Een slachtofferverklaring zoals bedoeld in Hoofdstuk B8, paragraaf 3 Vc. 2000.

68 De slachtoffers die een tijdelijk verblijfsrecht hebben gekregen conform het schrijnend pad, hebben ook zonder uitzondering een voortgezet verblijf op basis van hetzelfde pad ontvangen.

69 Meer onderzoek is nodig of dit beeld dat uit het verkennend onderzoek volgt, ook klopt.

70 In tegenstelling tot het tijdelijk verblijfsrecht conform het standaard pad.

71 Het mogelijke slachtoffer hoeft niet te kiezen voor het doen van aangifte of om mee te werken met de opsporing. Hij kan bijvoorbeeld ook kiezen voor het aanvragen van asiel.